

אבינו מלכנו

ברכות א, ב

מאימתי קורין את שמע בשחרית.
 משיביר בין תכלת ללבן.
 רבי אליעזר אומר, בין תכלת
 לכתר.
 וגמרה עד הגן החמה.
 רבי יהושע אומר, עד שלש
 שעות, שכן דרך בני מלכים
 לעמוד בשלש שעות.
 הקורא מכאן ואילך לא הפסיד,
 כאדם הקורא בתורה:

“עול מלכות שמים” שאדם מקבל עליו בקריאת שמע הוא הבסיס לכל המצוות ולכן הוא הנושא הפותח את ששת סדרי המשנה.¹

בקריאת שמע אנו מקבלים עלינו עול מלכות שמים ומצהירים שה' הוא מלך העולם. ואם מתוכנה של קריאת שמע נוכל לגלות מיהו הקב"ה, הרי שמתוך התבוננות בזמניה נוכל לגלות מי אנחנו.

זמן קריאת שמע של שחרית הוא הזמן שהאנשים קמים בו, כלשון הפסוק “...ובקומך” (דברים ו, ז). התנאים במשנה חלוקים עד מתי נחשב זמן קימה. דעה אחת – כשהיום מאיר לחלוטין, ולכן תנא קמא קובע שסוף זמן קריאת שמע בהנץ החמה. לעומת זאת, ר' יהושע סובר שאפשר לקרוא את קריאת שמע לאורך כל שלוש השעות הראשונות של היום, ומנמק, “שכן דרך בני מלכים לעמד בשלוש שעות”. השאלה המתבקשת היא מדוע התנהגותה של קבוצה אליטיסטית זעירה, “בני מלכים”, רלוונטית לקביעת זמן הקימה של האדם הפשוט? נראה שהתשובה נעוצה בתפיסה המופיעה במשנה אחרת, ולפי “כל ישראל בני מלכים הם” (שבת יד, ד). לתפיסה זו של מעמד האדם בישראל נודעת משמעות מיוחדת בהקשר של מצוות קריאת שמע. אמנם קריאת שמע מזכירה לנו שהקב"ה הוא מלך, אך עם זה היא מצהירה שמעמדו הנשגב אינו גורם לו שיהיה מרוחק ומנוכר מאתנו, שהרי אנחנו בניו של המלך, כפי שמנוסח יחס זה בתפילה: “אבינו מלכנו”.

עוד לפני הדיון בשאלה מהו סוף זמן קריאת שמע דנה המשנה בשאלה מתי תחילת זמן קריאת שמע, כלומר מתי מסתיים הלילה ומתחיל היום. הדעה הראשונה במשנה קובעת את תחילת הזמן ברגע שאפשר להבחין בין צבע התכלת לצבע הלבן. התכלת והלבן הם שני הצבעים שבפתילי הציצית, ומכאן שזמן ציצית הוא הבסיס לזמן קריאת שמע. על דעה זו

חלוק רבי אליעזר, התולה את תחילת זמן קריאת שמע ביכולת להבחין בין תכלת לכרתי. נראה שגם לדעתו מצוות ציצית מכתובה את זמני קריאת שמע,² אלא שהוא סובר שבזמן שאדם יכול להבדיל בו בין תכלת ללבן הוא עדיין אינו רואה את צבע התכלת אלא רק מבחין שהוא כהה יותר מן הלבן. לעומת זאת, בשעה שאפשר להבדיל בין תכלת לכרתי, שהם שני צבעים דומים, אז האדם רואה את צבע התכלת ממש. נראה כי זהו ההסבר לפירושו של התלמוד הירושלמי: "ומה טעמיה דרבי אליעזר? 'וראיתם אותו' כדי שיהא ניכר בין הצבועין" (ירושלמי, ברכות א, א [ג ע"א]). החשיבות לראות את התכלת ממש ולא להסתפק בהבדלתו מן הלבן עולה מהמשך הירושלמי:

תני בשם רבי מאיר וראיתם אותה אין כתיב כאן אלא "וראיתם אותו" מגיד שכל המקיים מצות ציצית כאילו מקבל פני שכינה.
מגיד שהתכלת דומה לים והים דומה לעשבים ועשבים דומין לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד והכסא דומה לספיר. דכתיב ואראה והנה על הרקיע אשר על ראש הכרוב כאבן ספיר כמראה דמות כסא.

צבע התכלת דומה לכיסא הכבוד ומזכיר אותו. האדם מקבל כביכול את פני השכינה מתוך התבוננות בצבעי מלבשו. שוב באה כאן לידי ביטוי התפיסה שהמלכת הקב"ה עלינו אינה מתרחשת מתוך תחושת ריחוק אלא מתוך יחס של קרבה דווקא – בזכות התכלת האל חותם על בגד האדם ואפשר להיקשר אליו ולחוש בנוכחותו.

היבט נוסף של מעמד האדם הקורא קריאת שמע עולה מהמשנה הראשונה של המסכת, העוסקת בזמן קריאת שמע של ערבית. לשאלה "מאימתי קורין את שמע בערבית?" המשנה משיבה שאפשר להתחיל "משעה שהכוהנים נכנסים לאכול בתרומתן". הניסוח של המשנה מעורר תמיהה שהרי זהו למעשה זמן "צאת הכוכבים", ולא ברור למה העדיפה המשנה הגדרה מסורבלת וחריגה זו על פני ההגדרה המקובלת. הרב אברהם וולפיש מציין שפרטים נוספים במשנה לקוחים מעולם המקדש: סוף זמן קריאת שמע לדעת רבי אליעזר הוא "עד סוף האשמורה הראשונה" [= משמרות הכוהנים], ולדעת רבן גמליאל זמן קריאת שמע הוא זמן "הקטר חלבים ואברים". הרב וולפיש מציג שהמשנה מרמזת שקריאת שמע היא מעין תחליף לעבודת המקדש.³ נראה לי שאפשר להמשיך עם הרעיון צעד נוסף: אם קריאת שמע היא כעין עבודת המקדש, הרי שכל אדם הקורא קריאת שמע הוא כעין כוהן לה', המוקדש ומיועד לשירות האל.

עמדנו על כך שזמן קריאת שמע של בוקר תלוי בזמן מצוות ציצית, ומעניין לראות שגם בין הציצית לבין המקדש ישנם קווי דמיון. צבע התכלת של הציצית מאפיין גם את בגדי הכוהן הגדול.⁴ כמו בגדי הכהונה גם הציצית יכולה להיות עשויה שעטנז, שלא כמו בגדים

רגילים. יהודי הלוּבש ציצית הוא מעין כוהן לה', מוקדש לעבודתו. עם ישראל, לובשי ציצית וקוראי שמע, הם כולם "ממלכת כוהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו).⁵ אם כן, מסוף זמן קריאת שמע של בוקר למדנו שאנחנו בניו של המלך, ומתחילת זמן קריאת שמע של בוקר למדנו שאנחנו כוהניו.⁶ איחוד מפתיע של שני האלמנטים האלה – בני המלכים ותכלת הכוהנים – מופיע בזוהר הקדוש בנוגע למצוות ציצית:

ניכרים ישראל שהם בני המלך הקדוש שהרי כולם נרשמו ממנו (בסימנים של הקב"ה). נרשמו בגופם ברושם הקדוש (ברית מילה), נרשמו בלבושם בעיטוף של מצוה (ציצית)... בכלם רשומים שהם בני המלך העליון, אשרי חלקם. ואתחנן, רסו ע"א תרגום⁷

אם כן, על פי הזוהר הקדוש לבישת הציצית מעידה לא רק על תפקיד ישראל, "ממלכת כוהנים", אלא גם על היותם בניו של המלך. מכאן רואים שגם תחילת זמנה של קריאת שמע של בוקר, זמן ציצית, נקבע לנקודה המדגישה שאנחנו נפגשים עם המלך כבניו.⁸

¹ אותו העיקרון מופיע בהסברה של המשנה לסדר הפנימי של קריאת שמע: "למה קדמה 'שמע' ל'והיה עם שמוע'? אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך יקבל עליו עול מצוות" (ברכות ב, ב).

² אחד מהתלמידים הציע הסבר אחר לדעת רבי אליעזר: הזמן שיש לקבל עול מלכות שמים הוא הזמן שאפשר להבדיל בין שמים (תכלית) לארץ (כרת'י).

³ אברהם וולפיש, שיקולים ספרותיים, עמ' 38-39. הרב וולפיש רואה רמז לרעיון הזה גם בתקבולת שבין לשון המשנה הפותחת את המסכת, "משעה שהכוהנים נכנסים לאכול בתרומתן", ללשון המשנה המסיימת את המסכת, "לא יכנס להר הבית..." (ברכות ט, ה). על אכילת תרומה כתחליף לעבודת המקדש הוא מציין את אלבק, משנה זרעים, עמ' 325-326.

⁴ ראה שמות פרק כה.

⁵ מילגרם, ויקרא, עמ' 412.

⁶ הקשר שבין קריאת שמע לציצית מצביע בראש ובראשונה על שאנחנו עבדי ה'. בעולם הקדום, היה האדון שם חותם על בגדי עבדיו כדי לסמן שהם שלו, והתלמוד משווה ציציות לחתומים האלו (מנחות מג ע"ב. ראה תוספות שם, ד"ה חותם של טיט). פירושו של דבר שציצית מביעה דרך הלוּבש את שקריאת שמע מביעה דרך הדיבור. התפיסה שציצית היא כעין בגדי כהונה אינה עומדת בניגוד לרעיון זה אלא מעמיקה בו ומלמדת שעבד ה' אינו מעמד שפל אלא להיות כוהן עליון.

⁷ לשון הזוהר: כדין אשתמודען ישראל דאינון בני מלכא קדישא דהא כלהו אתרשימו מניה, אתרשימו בגופייהו ברשימא קדישא אתרשימו בלבושייהו בעטופייהו דמצוה... בכלא רשימין דאינון בני מלכא עלאה זכאה חולקהון.

⁸ מילגרום, ויקרא, עמ' 412, הגיע לאותה המסקנה מתוך חקר משמעות התכלת בעולם הקדום. תכלת היה צבע יקר ונדיר וסמל מלכות. לכן מילגרום מסיק שעל ידי הלבשתם בציצית עם פתיל תכלת מסמלים ישראל שהם 'נסיכי האל'.